

Bölüm 9

ALİ ŞERİATİ'DE EŞEKLEŞTİRME TEORİSİ VE TEKNODÖNEM EŞEKLEŞTİRME

Ali Ulvi ÖZBEY¹

Mustafa BEŞER²

GİRİŞ

İranlı, teorisyen, sosyolog, Müslüman düşünür Ali Şeriatî, yaşadığı dönemde sosyal olayları farklı perspektiflerle ele almıştır. Ali Şeriatî kısa yaşamında kaleme aldığı külliyatı bu duruma örnek teşkil etmektedir. Şeriatî, modern çağda kaleme aldığı eserlerinde dönemin güncel meselelerine değinmiştir. Kaleme aldığı meseleleri Kur'an'ın derin sosyolojik, felsefi boyutları ile tartışmış ve çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Şeriatî'nin değindiği en önemli toplumsal sorunlardan biri birçok sosyal bilimcinin de üzerinde durduğu “*bilinç*” kavramıdır. Bilinç kavramı sosyal bilimlerde birçok alanda farklı perspektiflerle ele alınmış, irdelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyoloji literatüründe bilinç üzerine ortaya atılan fikirlerin kökleri klasik teorisyenlere kadar dayanmaktadır. Sosyologlar bilinç kavramı üzerinde farklı tespitlerde bulunmuşlardır. Tüm bu tespitlerin temelinde toplumsal olaylara makro ölçekte etki eden sosyal olaylar yatmaktadır. Modernite öncesi toplumlarda bilinç kavramı ile modern ve post-modern dönemdeki bilinç kavramları üzerine yapılan tespitler farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların temel nedeni toplumların dinamik bir şekilde gelişim, değişim ve dönüşüme uğramasıdır. İnsanlık tarihinde birçok büyük önemli değişimler olmuştur. Bu değişimlerden biri endüstri devrimidir. Endüstri devrimi ile beraber toplumsal ilişkilerde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Teknolojik temelli gelişmelerin ilk adımları çoğu bilim insanına göre endüstri devrimi ile atılmıştır. Özellikle buhar makinasının icadı bu durumun en güzel örneklerindedir. Endüstriyel gelişmelerin akabinde üretimde insan gücüne olan ihtiyaç azalmış makinaya olan bağlılık artmıştır. Toplum için önem teşkil eden bu gelişimin boyutları öz ve toplumsal bilinç açısından irdelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda fabrikalarda iş bulamayan ve işinden olan işçiler tarafından birtakım protestolar tarihte karşımıza çıkmaktadır. Tarihte işçi sınıfı tarafından başlatılan bu protestolar öz ve toplumsal bilincin en güzel örneklerin-

¹ Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, auzbey@bingol.edu.tr

² Munzur Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, besermustafa21@gmail.com

dendir. Emek gücü ile üretim yerini artık makine ile üretime bırakmıştır. Bununla beraber çok az gerek duyulan işçi gücü ise emeğin sömürülmesi ile işçiyi muttasıl bir şekilde çalışmaya mahkûm ettiğinden dolayı bilincin gelişmesinde engel teşkil etmektedir. Endüstri devrimi bir yandan öz ve toplumsal bilincin oluşmasını tetikleyen bir gelişme olarak karşımıza çıkarken bir yandan da engel bilincin oluşmasındaki en büyük engeldir. Endüstri devrimi toplumsal açıdan sadece bilincimiz üzerinde değişikliklere sebebiyet vermemiş bilakis toplumun birçok alanında sosyolojik çözümlerinde önünü açmıştır. Bu değişimin en büyük tetikleyici sonucu ekonomi üzerine endeksli kapitalist dünya düzenini dizayn etmesidir. Oluşan sistemde insan ilişkilerindeki değişiklik başta toplumsal ve insani bilinç olmak üzere insanoglunun günlük pratiklerine kadar etkisini göstermiştir. Toplumda yaşanan her bir değişim bir silsile şeklinde devam etmektedir. İçinde yaşadığımız teknoloji çağında geline aşama bu durumun örneğidir. Kapitalist dünya düzeni başlangıçta kendini buhar makinası ile topluma sunarken şimdilerde teknolojinin farklı boyuta evrilmesiyle beraber başka şekillerde sunmaktadır. Toplumda yaşanan her sosyal olay bilinç üzerinde farklı tahribatlar bıraktığını söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle öz ve toplumsal bilincin oluşmasında rol oynayan veya oluşmamasında engel olan olayların neler olduğunu irdelemek gerekir. Dolayısıyla bu çalışmada Ali Şeriatî'nin bilinç ve eşekleştirme teorisinden bahsedilip bu teoriden hareketle teknodönem eşekleştirme türlerinden bahsedilecektir.

Ali Şeriatî' de Bilinç ve Eşekleştirme Teorisi

Bilinç kavramı interdisipliner bağlamda ele alınmış, tartışılmış ve güncelliğini hala koruyan bir kavramdır. Sosyal hareketler bağlamında bilinç kavramı ele alındığında öz ve toplumsal bilinç olarak iki farklı şekilde ele alınması gerekmektedir. Öz ve toplumsal bilinç açısından ele alınan olaylar dünyada büyük değişimlere sebep olan fikri meselelerdir. Bu bağlamda Ali Şeriatî'nin de savunduğu üzere insanın bilimsel açıdan eriştiği merteye fikri olarak bir mertebeye eriştiği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla geçmişte ve günümüzde toplumda önde gelen bilim insanı, âlim, mühendis, aydın vb. diplomalı, tahsilli insanların birçoğu toplumun ve içinde buldukları zamanın mahiyetini kavrayamamış ve zamanın getirdiği sorumlulukların bilincine varamamışlardır. Toplumda önde gelen okumuş kimselerin zamanın mahiyetini kavrayamaması tehlikeli bir durumdur. Şeriatî'nin deyişiyle *"âlim olmak ama cahil kalmak"* ile eşdeğerdir. Toplumsal olayların geçmişte olduğu günümüzde de fikri temelli olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle bilimsel gelişmeler ve endüstri devrimi ile başlayan bilim-fikir ilişkisi bu duruma örnek verilebilir. Şeriatî, bu durumu *"ne" "ne ile"* savaşıyor şeklinde tanımlamaktadır. Bir tarafta bilim diğer tarafta ise düşüncenin birbiri ile girdiği savar kastedilmektedir. Burada

bilim olarak kastedilen durumlar maddi temelli gelişmelerdir. Düşünce olarak ise aydın görüşlü bir bilinç temelinde iman ve dünya görüşü kastedilmektedir. Şeriatî'ye göre maddi temelli ilim veya bilimsel gelişmelerden önce aydın temelli öz ve insanı bilincin mahiyetini kavramamız daha elzemdir. Öz ve insani bilinçten geri kalmış hangi toplum olursa olsun Batı'nın taklitçiliğinden öteye gidemeyecektir. İnsanın kendisini bir aydın gibi geliştirmesinden medeniyetin inşasına kadar etkili olan bilinç kavramı Ali Şeriatî'ye göre insanı dışarıdan etkileyen, sürekli zihnini meşgul eden özünde ve toplumda olan değişiklikleri kavramaya çalışmasına etki eden şeydir. Bir bakıma bilinç, kendisini ve toplumu görmesini sağlayan bir ayna görevi görmektedir. Bu bağlamda bilinç, felsefi ve bilimsel bilgidен daha üstündür. Çünkü bilinç kendini ve toplumu bilmektir. Toplum bilinci ise aydın bir kimse gibi içinde bulunduğu toplumu okuyabilme, rehberlik edebilme ve yaşadığı toplumdaki hâkim olan yazgıyı kırabilme bilincine ulaşmaktır. İnsan için hayati bir önem taşıyan bu iki bilinci oluşmasındaki tüm engeller insanın düşmanıdır. Buradaki düşman kimi zaman felsefi kimi zaman teknik bilgi ile temellendirilmiş ilerlemeler olabilir. Geçmişteki bu durumun acı örnekleri olarak Doğu toplumlarının konuştuıkları dilin değişiminden kılık kıyafetlerindeki değişikliklere uğraması, Afrika'daki en ücra kabilelerine Renault marka araç satışlarının yapılması, Kutuplara buzdolaplarının satılması karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte doğu toplumlarında yaşanan tüm bu olaylar bilim veya felsefenin eksikliğinden değil onlardan da önce eksik olan öz ve toplumsal bilincin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bilinçlerin eksikliği Doğuluları, Batı taklitçiliğinden öteye götürememektedir. İnsan öz ve toplumsal bilincinin farkında olmazsa bilimsel ve felsefi gelişmeler insanı taklitçilikten öteye taşımayacaktır. Dolayısıyla bu Batı taklitçiliği ilerleme boyutu taşısa da insan zihnini bağımsız düşünmekten alı koyduğu için eşekleştirmektedir. Eşekleştirme, insan aklının öz ve toplumsal bilinçten alıkoyacak kimi zaman teknik kimi zaman ise felsefi gelişmelerdir. Şeriatî'ye göre eşekleştirme, geçmişte insanın zevk ve tecrübelerine bağılyken daha sonra farklı bir boyuta evirilerek birtakım ilmi ve bilimsel faaliyetlerle donanımlı duruma gelmiştir. Eşekleştirmenin farklı metotları bulunmaktadır. Bunlar eski ve yeni eşekleştirme olarak iki temele dayanmaktadır. Şeriatî'ye göre eski eşekleştirme türleri dini eşekleştirme metodu olarak karşımıza çıkarken yeni eşekleştirme ise modern çağ ile beraber zihinleri insan için elzem olan durumlardan alı koyup dünyevi getirilerle meşgul etmektir. Şeriatî'nin yeni eşekleştirme adı aldın da kastettiği konu başlıkları: Uzmanlık, ilim, maddi güç, medeniyet gibi olgularla yapılmaktadır. Yeni eşekleştirme türlerinden kastedilen durumlar şunlardır. Uzmanlık, insanın kendi kabuğuna gömülmesi ile beraber kendini geliştirmeye çalışması sonucunda toplumun varlığından bihaber yaşamasıdır. İlim; âlimin, kendisini ve toplumu bildiğini sanması ile elde ettiği bir

uğraş olarak ele alındığında zandan öteye gidememektedir. Çünkü buradaki zan-netmenin temeli teknik ve medeniyetle donanımlı hale gelmesidir. Dolayısıyla bu iki durumun feda edilmesi sonucunda değer kazanır. Bir diğer yeni eşekleştirme türü ise maddi güç ve medeniyettir. Şeriatî'ye göre maddi güç kimi zaman teknik ve ekonomik güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşekleştirme olarak maddi güç, elde edilen servet ve paranın insanı öz ve toplum bilincinden uzaklaştırmasıdır. Medeniyetin eşekleştirici durumu ise şu şekilde özetlenebilir. Doğu toplumlarının genel olarak Batı'yı taklit etmesi durumu veya Batı'nın Doğu üzerindeki bir takım sözde geliştirici politikalarıdır. Bu politikalar yukarıda da bahsi edildiği gibi (buzdolabı, araba) tüketmek üzerine inşa edilen yapay bir medeniyetin oluşumudur. Ali Şeriatî'nin eşekleştirme Teorisinden hareketle 21. yüzyılda artık farklı metotların varlığından bahsedilebilir. Bunlar teknoloji çağı olarak yaşadığımız bu çağda Teknodönem eşekleştirme metotları başlığı altında açıklanabilir. Bununla birlikte eşekleştirme metodu doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisi zihinleri cahilleştirmek ikincisi ise zihinleri önemli meselelerden alıkoyup gündelik manevi hükmünü yitirmiş meselelerle meşgul etmektir (Şeriatî, 2016, s. 59). Bir metot olarak eşekleştirme insanı, toplumsal ve bireysel bilinçten uzaklaştırarak hak veya batılla bu durumu örtbas etmektedir (Şeriatî, 2016, s. 45). Bu durumu Ali Şeriatî eşekleştirme adı altında şu şekilde açıklamaktadır: “Eşekleştirme, teknik, teknolojik ve bilimle donanımlı hale gelmiştir (Şeriatî, 2011, s. 180).” Şeriatî'nin sözünden hareketle denilebilir ki toplum ve insan bilincinin gelişimindeki en büyük engel teknoloji kisvesi adı altında insanoğluna sunulan konfor, sınırsız imkân ve rant diye yaşam modelidir.

Teknodönem Eşekleştirme Metodları

Eşekleştirici Modernite Üzerine

Modernizm, Aydınlanma çağı ile beraber 17. yüzyılda Avrupada ortaya çıkan entelektüel bir dönem olarak bilinmektedir. Avrupa kültür, düşünce ve yaşam tarzının merkeze alındığı modernizm hareketi bütün dünya toplumlarını etkisi altına alan sistematik bir düşünce biçimini meydana çıkarmıştır. Gelişim, değişim ve dönüşüm olarak modernite, dünyadaki tüm insanların homojen bir yapıda olmasını sağlamaktadır. Modern dönemdeki homojenleştirme tüketim kisvesi altında insanların düşünce yapılarında büyük tahribatlar meydana getirmiştir. Bu oluşum Batılı olmayan diğer toplumların her yönüyle gelişmiş Batı toplumlarının model aldığı bir proje olduğu söylenebilir.

Proje olarak modernite, insanları tek tipleştirmek, ahlak, düşünce yapılarını tahrip etmek ve belli bir kalıba göre şekillendirmektir. Bu kalıbın dayanağı Batı düşünce yapısı ve yaşam tarzıdır. Bu bağlamda Batılı olmayan toplumlar Batılılar

gibi düşünüp, tüketmektedir. Modernleşme adı altında kendi değerlerinden koparılan Doğu toplumları yeni bir kültüre ve düşünce yapısına mahkûm edilmektedir (Şeriati, 2005, s. 26). Modernizm, Batı'nın Batılı olmayan toplumların kendi inanç, dil ve düşünce yapılarından koparmak için kullandığı en etkili silah idi (Şeriati, 2005, s. 27). Bu durumu Doğu toplumlarında modernleşmenin tüketmek üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Her gün biraz daha Batılılaşan Doğu toplumları git gide kendi öz bilinçlerinden kopmaktadırlar. Öz bilinçten kopuşun toplumdaki yansımalarını şu şekilde sıralamamız mümkündür. Düşünce yapımızın değişikliğinden-dilimize, kültürümüzden- kılık kıyafetimize, günlük eylemlerimizden-tüketim alışkanlıklarımıza kadar birçok müdahalenin olduğundan söz edilebilir. Modernliğin bu denli gelişim göstermesinin nedenleri *ulus-devlet ve sistematik kapitalist üretimdir*. Bu iki önemli güçlü gelişim ile beraber modernlik küreselleşmiştir (Giddens, 2014, s. 171).

Eşekleştirici Teknoloji, Sosyal Medya ve Kitle İletişim Araçları

İnsan yaşamında büyük değişimlere sebep olan diğer gelişim ise teknolojiadaki akıl alması zor bir boyuta ulaşan gelişmelerdir. Bu gelişmeler neticesinde artık teknik bir çağa doğru evirildiğimizi söyleyebiliriz. Teknoloji her ne kadar insanlara kolaylıklar sağlasa da insanlara sunmuş olduğu konforla beraber kendisine olan bağımlılığı arttırmıştır. Teknolojiadaki akıl almaz gelişmelerin temeli internetin gelişmesine dayanmaktadır. Zaman içerisinde internetin gelişimi farklı boyutlara ulaşarak insanlara sunmuş olduğu imkânlar neticesinde her geçen gün insanları daha bağımlı hale getirmiştir. Yenedünya düzeninde internet, sağlamış olduğu çeşitlilik ile bir tür toplumsal kontrol tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdilerde bir örümcek ağı gibi toplumun her yerini saran teknoloji, insanoğlunun bilinç yapısına, sosyal olaylara olan farkındalığına olumsuz yönde etkilerinin olduğunu söyleyebiliriz.

Teknoloji ile beraber gelişen kitle iletişim araçları, internet platformlarının çeşitliliği günden güne tabiri caizse insanı git gide eşekleştirmiştir. Bu durumun teknolojinin insanoğlu üzerinde uyuşturucu etkisinin olduğu söyleyebiliriz. Uyuşturucu özelliği olarak internet ağındaki özellikle sosyal medya ve kitle iletişim araçları üzerine inşa edilen gelişmeler insan üzerinde eşekleştirici yönünün de olduğu söylenebilir. İnsanlar tarafından en fazla rekabet gören sosyal medya platformları ve kitle iletişim araçlarını şu şekilde sıralamamız mümkündür. Facebook, Youtube, Instagram, Snapchat, Tiktok ve Twitter- Televizyon vb. teknolojik aletler gelmektedir. Sosyal medya platformları ve kitle iletişim araçlarının insanlar tarafından yoğun bir şekilde şuursuzca kullanımı öz bilincin oluşmasındaki en büyük engellerden biridir. Bu platformlarda insanlar sosyal ağlar sayesinde tek

tuşla birçok bilgiye ulaşabilmektedir. Bilgiye erişilebilirliğin gayet kolay olduğu bu zamanda insanın teknolojiyi amacı dışında ve şuursuzca kullanımı dikkat çekici tezat bir durumdur. Devasa kütüphanelerin ve büyüleyici ansiklopedilerin yerini alan internet ve platformları bilgi erişimine kolaylık getirse de durumu karmaşıklaştırmış ve bilgi kirliliğinin önünü açmıştır. Bilgi kirliliğinin en büyük sebeplerinden biri insanların eğlence aracı olan sosyal medya platformlarından bilgi edinme çabalarıdır.

Sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının efendileri sistemin kurucusu ve sermaye kaynağı olduklarından dolayı maksimum düzeyde bilgi ve enformasyonu kendi tekellerinde barındırırlar. Hâkim olan ideoloji doğrultusunda istedikleri bilgiyi internet platformları üzerinden kullanıcılara aktararak gündemin belirleyicisi olurlar (Öngen, 2017, s. 6). Televizyon, insanların büyük çoğunluğunun düşünce biçimi üzerinde etkili olarak kendi tekeline almıştır (Bourdieu, 2019, s. 20). Bu durum vahim ve dikkat edilmesi gereken bir husustur. Sebebi ise insanların zamanlarının büyük bir çoğunluğunu burada harcamasıdır. Dolayısıyla insanların bu mecralardaki dönen olayları ve yayınlanan bilgileri referans alması kaçınılmazdır. Sosyal medya platformları ve kitle iletişim araçları için denilebilir ki modernitenin başlangıçta uzun bir sürede yaptığını tek tuşla istediği hızda ve doğrultuda yapabilmektedir.

Günlük hayatta hiçbir sosyal olaya tepki göstermeyen insan sosyal medya platformlarında adeta olayın duayeni gibi tavır takınmaktadır. Benzer fikirler farklı profillerde medyatik tepkilerden öteye gidememektedir. İnsanlar tarafından fütursuzca ilgi gören bu platformlar başta ahlaki değerler olmak üzere toplumsal ve insani bilinç üzerinde ciddi tahribatlar bırakmaktadır. Bahsi geçen bütün tahribatların kanıtlanmasına rağmen başta Facebook olmak üzere internet platformlarının yoğun ilgi görmesi toplum üzerinde uyuşturucu etkisi olduğunu kanıtlamaktadır. Her geçen gün daha bağımlı hale gelen insan artık teknolojinin geliştiği ölçüde eşekleşmekte ve her geçen gün öz bilincinden uzaklaşmaktadır. Üzerinde dikkatle durulması gereken diğer bir konu ise insanların sosyal medyanın kölesi haline gelmesidir. İnsan bu platformlarda sosyal medyanın getirilerine göre davranışlarını sergilemektedir. Kimi zaman olmadığı bir mesleği icra eden insan kimi zamanda adeta kendini bir ürün gibi diğer kullanıcıların beğenisine sunmaktadır. Bağımlılığın bütün gerekliliklerini uyguluyor ve yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getiriyoruz. Geçen süre zarfında sosyal medyada geçirdiğimiz zamanı arttırıyoruz. Sosyal medya mecralarının büyüü altında öz bilincimizi tahrir edecek ne varsa vazgeçilmez hale getiriyoruz. Tüm bu çabalarımız sosyal medyanın efendileri tarafından yapılan yeni güncellemelerle adeta takdir edilmektedir. Her yapılan yeni güncelleme bizim dar görüşümüze göre erişilebilirliğimizi daha rahat hale

getirdiğini düşünürken arka planda bizi bu platformlara daha fazla nasıl bağımlı hale getirebileceğinin hesapları yapılmaktadır. Facebook, Instagram, Twitter vb. platformlarda yapılan her güncelleme bu durumun acı gerçeklerindedir. Sosyal medyanın efendileri tarafından yapılan bütün yenilikler insan için bir önem arz etmemektedir. Onlar için önem teşkil eden durum insanların daha fazla bu platformlarda zaman geçirmelerini sağlayacak güncellemelerdir. Sosyal medyanın insan hayatı üzerindeki etkileri bunlarla sınırlı değildir. Sosyal medyanın en büyük etki alanlarından bir diğeri durum insanların tüketim alışkanlıkları üzerinde tahakküm kurmasıdır.

Şimdilerde yaşam tarzlarımız ve dünyayı algılayış biçimlerimiz kitle iletişim araçları vasıtasıyla tüketmek üzerine inşa edilmiştir (Demirel & Yegen, 2015, s. 125). Önceleri tüketim, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiği bir eylem biçimiydi. Şimdilerde içinde bulunduğu topluma ayak uydurmak için yapılan bir eyleme dönüşmüştür. Tüketim alışkanlıklarındaki bu değişiklik insanların kendilerini ifade etme biçimine dönmüştür (Ceyhan, 2017, s. 223). Sosyal medyanın etkisi altında kalan insan tüketmeyi bir yaşam modeli haline getirmiştir. İnsanoğlunun hakikatin ışığında sahip olacağı öz ve toplumsal bilinç yerini sosyal medyanın getirdiği sosyalleşme almıştır. Sosyal medya platformları tüketim adı altında insanları sosyalleşmesi, sistemin işleyişini devam ettirecek bir araca dönüştürmesi insanlık için elim bir durumdur. İnternet temelli sosyal medya platformları modernitenin aksine toplumda heterojen bir yapıyı inşa ettiğini söyleyebiliriz. Bu duruma örnek olarak kimi toplumlarda sosyal medyanın siyaset üzerindeki etkisi, kimi toplumlarda ise olup bitenden habersiz kalmamıza neden olmak için tasarlandığı verilebilir.

Kimlik ve Anlam Yitimi Bağlamında Eşikleştirme Türü Olarak Transhümanizm ve Posthümanizm

İnsan varoluşsal anlamda kendisinden başka ölçüt kabul etmeyecek kadar özel bir konumda bulunan varlık olarak dünya tarihindeki yerini almıştır. Öz ve cevher muhteviyatıyla her an gelişmeyi öngören tahayyül gücü insanı ayıran diğeri bir özelliği sayılabilir. Kendisinin farkında olması ve bunu içselleştirmesi sonucu birçok aksiyona talip yapısıyla tarihi farklı farklı forma sokabilmiştir. Özellikle orta çağ ve sonrasında yaşananlar bu noktada referans olmayı hak etmektedir. Aydınlanma hareketi aklı ve bilimi ön planda tutarak kilisenin ve Tanrı'nın hâkimiyetinin azalmasına sebep olmuştur. Aydınlanma çağı ile beraber kilise ve Tanrı kaynaklı dogmatik düşünceler insan aklının ışığında sorgulanarak bilimsel perspektiflerle açıklanmaya başlamıştır. Bilim ve aklın bu denli ön planda tutulması bilgiyi kilisenin ve Tanrı'nın tekelden alıp tüm insanlığa mâl edilmesinin önünü açmıştır.

Bu durumun sonucunda Aydınlanma Çağı öncesi insanlar tarafından kutsal kabul edilen bilgilerin temel ilkeleri sarsılmıştır. Bilim ve aklın ön planda tutularak bilginin bu denli insanlığa mâl edilmesinin ve geliştirilmesinin en büyük sebeplerinden biri insanoğlunun artık bir daha Aydınlanma öncesi Orta Çağın karanlık dünyasına dönmemektir. Bu ilke doğrultusunda bilimin 21. Yüzyılda gelmiş olduğu noktalardan biri Transhümanizm ve Posthümanizm hareketleridir. Bu hareketler her ne kadar 21. Yüzyılın birer gerçekleri olarak karşımıza çıksa da teorik kökleri 19. ve 20. Yüz yılda Darwin ve Freud gibi bilim insanlarına dayanmaktadır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ise bu hareketlerin pratik alt yapısını oluşturmaktadır (Dağ, Yaratılışa Müdahale ve Yeni Bir Evrimci Neo-Darwinist Bir Yaklaşım Olarak Transhümanizm, 2019, s. 159). İnsan ve Teknoloji arasındaki ilişkinin farklı bir boyuta geldiğini savunan Feminist kuramcı, İtalyan filozof Rosi Braidotti' ye göre "İnsan ve teknolojik öteki arasındaki ilişki, çağdaş bağlamda değişmiş ve daha önce hiç görülmemiş bir yakınlık ve ihlal düzeyine ulaşmıştır" (Braidotti, 2021, s. 116).

Dünyevi bir hareket olarak Transhümanizm, Rönesans ve Aydınlanma gibi toplumsal hareketler ile kilisenin tahakkümünde olan aklın tutsaklığına son vermesini farklı bir aşamaya getirmiştir. Transhümanizm, Aydınlanmanın akıl, bilim ve ilerleme ilkesinin devamı niteliğindedir (Dağ, 2021, s. 26). Transhümanist hareket bir bakıma Başak Ağın'ın da "Posthümanizm: Kavram, Kuram, Bilim- Kurgu" adlı kitabında tanımladığı gibi "hümanizmin teknolojik çocuğu" olarak kısaca tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle Transhümanizm, teknolojik ilerlemenin ışığında insanı merkeze alır. Transhümanizm, insanın yaşam standartlarından entelektüel ve fiziksel kapasitesine kadar daha iyi hale getirilebileceğini ileri bir boyuta taşıyarak insan yaşamının daha sağlıklı ve daha uzun olabileceğini savunan bir harekettir (Ağın, 2020, s. 19). İnsan sağlığı ile ilgili iyileştirmeler, ölümsüz olma arzusu kadim insanın geçmişten gelen merak ve uğraşı olarak bilinmektedir. Geçmişte ölümsüzlük arzusu iksir ve büyü gibi geleneksel yöntemlerle elde edilmeye çalışılırken günümüzde ise bilim ve teknolojinin gelişmesi ile farklı bir boyuta evirilerek yapay zekâ temelli biyolojik robotlar ile desteklenmektedir (Gültekin, Transhümanizm Bağlamında Yapay Zeka Tanrıya Bir Başkaldırı Mıdır?, 2021, s. 6). İnsanın bulunduğu durumdan daha üst mertebeye ulaşabilme arzusu Transhümanizm bağlamında teknoloji ile donanımlı hale getirilmeye çalışılır. Transhümanizmin bu gayretinin hedefi "teknolojik insan" modelidir. Teknolojik insan, zekâ seviyesi artırılarak yaşam standartlarını maksimum düzeyde iyileştirerek ölümsüzlüğe ulaşma çabasıdır (Demir, 2018, s. 97). Transhümanist ve Posthümanist hareketlerin temel odak noktası insanlığın sorunlarını çözmeye etkili bir duruma gelmektir. Bu hareketler sonucunda dizayn edilmeye çalışılan yenedünya düzeninde bir takım toplumsal yapıların ve ahlaki öğretilerin temel dayanağı ne olacağı merak konusudur.

İleri teknoloji ile donanımlı Trans-human türünde ahlaki gerçekler, kimlik olgusu, öz ve toplumsal bilinç veya doğuştan gelen evrensel ahlaki yasalarda yabancılaşma söz konusudur (Braidotti, 2021, s. 119). Teknolojik ilerlemeler doğrultusunda insanın ölümsüzlük çabalarının durumu getirdiği nokta bir bakıma insanoğlunun Tanrı ile girmiş olduğu mücadeleyi göstermektedir. Kadim insanoğlunun Tanrı ile girmiş olduğu bu mücadele geçmişten günümüze trajik bir meselenin güncelliğini korumasına sebep olmuştur. Mesele şu dur. İnsanın kendini tanıma durumu yani tüm yönleri ile insanı tanımlayan kapsayıcı bir tanımın eksikliği.

Bilimsel gelişmeler doğrultusunda farklı perspektiflerle her geçen gün birçok soruya cevap verilmesine rağmen İnsan Nedir? Sorusu daha fazla gündeme gelmekte ve problematik bir hal almaktadır. Çünkü insan dünyaya daha fazla egemen oldu sürece çözüme kavuşturulmaya çalışılan sorunlar insan sorununu giderek belirsizleşmektedir (Şeriati, 2016, s. 10). Geçmişten günümüze insana ilişkin kapsayıcı akılcı bir tanımın yapılması mümkün görünmemektedir. Çünkü insan felsefi öğretilere, bilimsel gelişmelere ve dinlere göre farklılık arz etmektedir. İnsan denen varlığı bilmek diğer tüm bilmelerden daha elzemdir. Çünkü bu bilme insan için hayati bir önem teşkil etmektedir. İnsanın bu bilme arzusunun eksikliği bilim dünyasında kazandığı baş döndürücü gelişmelere rağmen insan, kendini tanımayan hayatın anlamını kavramaktan mahrum bırakılmıştır (Şeriati, 2012, s. 43). Bu bağlamda insana mutluluğu, sağlığı ve hatta daha ileri giderek ölümsüzlüğü vaat eden Transhümanist hareketin başarılı olup olmayacağı ayrı bir tartışma konusudur. Bilimsel, teknolojik başarıların gelecekte başarısızlığa uğrama ihtimalinin nedeni muhtemelen insanın tam olarak bilinmezliğinden kaynaklanabilir. İnsanın ne olduğunun önemli bir sorun olduğunu Ali Şeriati' nin şu görüşünden de hareketle kavramamız mümkündür. Şeriati' ye göre "Üzerinde ittifak edilmiş bir insan gerçeği inancına sahip olamazsak, kültürü, eğitimi, ahlaki ve toplumsal ilişkileri düzeltme çabalarımızın tamamı abestir, beyhudedir" (Şeriati, 2016, s. 11). İnsanı tanıma ve anlamlandırma bilimin her alanında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Felsefeden, bilimin birçok alanına kadar insan tanımları irdelendiğinde genel olarak insan, hayvandan farklı özellikleri ile tanımlanmaktadır. İnsan olmak için alınan ölçütler Descartes' de düşünme, Camus' ta başkaldırı vb. insana özgü hayvanda olmayan özellikler temel alınmaya çalışılarak tanımlanmıştır. Oysa semavi dinlere göre insan Yaraticının yeryüzündeki temsilcisi, halifesi yani varlıkların en şerefli olan eşref-i mahlûkattır. Yine semavi dinlere göre Yaraticı insanı merhamet, akıl, şefkat gibi duygular ile beslemiştir. İnsanın tüm bu duygularla beslenmiş olmasına rağmen yeryüzünde yaşamı boyunca eksik olduğu yönleri de mevcuttur. Dolayısıyla bu eksikliklerine rağmen insanın Transhümanizm ve Posthümanizmin ışığında var etmeye çalıştığı insan veya insanüstü bir türün kusursuz

olması mümkün müdür? Dini öğretiler dayanağında bu konuya şöyle bir eleştiri getirilebilir. İnsan Yaratıcıdan bir parça olduğundan dolayı mâna yüklüdür. Dolayısıyla insan her ne kadar laboratuvarlardan üretilmeye çalışılsa da özü itibari ile mâna yüklüdür bu bağlamda insan en nihayetinde mânaya irca edecektir. Bu noktadan hareketle denilebilir ki Transhümanizm ve Posthümanizm hareketleri insanın toplumsal ve öz bilincinin önündeki teknodönemin getirmiş olduğu başka bir eşekleştirme türüdür. Transhümanist ve Posthümanist hareketlerin temelde insan yaşamını iyileştirmeyi hedeflediğini daha önceden belirtmiştik. Eğer bu öğretiler temelde insan haklarını, yaşamını, sağlığını vb. insanın bütün ihtiyaçlarını en iyi şekilde iyileştirmeyi ilke ediniyorsa neden 21. Yüzyıl teknoloji çağında hala insanlar bu denli elim durumdadır. Eğer mükemmel düzeyde teknoloji ile desteklenen bu hareketler temelde insanı düşünüyorsa neden dünyanın yarısından fazlası sefalet içinde iken küçük bir kesim ise güzide bir biçimde hayatını devam ettirmektedir. Bu sorulardan hareketle insan öz ve toplumsal bilincin ışığında bu gidişatı değiştirebilir mi? Teknolojik gelişmeler toplumsal yapılar üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Sanayi devrimi ile başlayan buhar makinası ve sonrasında önüne geçilemeyecek gelişmeler tarihte olduğu gibi şimdilerde de Ludist bir hareketin kıvılcımı olabilir mi? Ludist akımı tarihte emeğin makineleşmesine tepki olarak çıkmış bir akımdır. Geçmişte buhar makinası ve benzeri makinelerin icadı birçok işçiyi işinden etmiştir. İşinden olan işçiler Ned Ludd öncülüğünde dokuma makinalarını kırarak teknolojik gelişmelerin insan emeği üzerindeki etkisine tepki göstermişlerdir (Gültekin, 2021, s. 8435). İnsanın teknoloji ile donanımlı hale gelmesini ve hatta daha ileri giderek insanın bir bakıma robotlaşmasını savunan Transhümanist hareketlere de tarihte olduğu gibi Ludist tepkiler olacak mı?

Tekno-dönemde insanı öz bilincinden koparan, uyuşturucu gibi eşekleştiren bir diğer gelişme ise sanal dünyanın her geçen gün gelişmesidir. İnsan artık sanal dünya içerisinde hapis olmak üzeredir. Dehşet verici teknolojik gelişmeler sayesinde gerçek hayat kadar gerçeklik barındıran bu sanal dünya da herkes her durumda her mesleği icra edebilmektedir. Artık teknoloji ağının farklı bir evresine doğru geçiş söz konusudur. “*Simülakrlar ve Simülasyon*” kitabını sosyoloji literatürüne kazandıran Fransız Sosyolog, teorisyen Jean Baudrillard sanal gerçekliğin hakimiyetini şu şekilde açıklamaktadır: “*Gerçek ya da hakikate özgü perspektifle bir ilişkimizin kalmadığını gösteren bu farklı bir uzama geçiş olayıyla birlikte, tüm gönderen sistemlerinin tasfiye edildiği bir simülasyon çağına girilmiştir*” (Baudrillard, 2011, s. 15). Zaman ve mekân olgusunun Teknodönemdeki devasa teknolojik gelişmelerle birlikte mahiyetini yitirdiğini söyleyebiliriz. Zaman ve mekân olgusu ilk olarak küresel enformasyonun gelişmesi ile olduğu birçok sosyolog tarafından kabul gören bir görüştür. Post modern düşünür, sosyolog Zygmunt Bauman’a göre post

modern dönemdeki mekân olgusunun değişikliği şu şekilde açıklanabilir: “Küresel enformasyon ağının gelişile birlikte, bu yurt temelli/şehir planlamacıları tarafından tasarlanmış, inşa edilmiş mekân üzerine bir üçüncü mekân, insanın sibernetik mekânı bindirilmiştir” (Bauman, 2014, s. 25).

Sonuç

Tarihsel süreçte toplumsal gelişmelere neden olan birçok sosyal olayın etkisinden bahsedilebilir. Toplumsal süreçte gelişen teknolojik ilerlemeler bu durumun başat örneklerindedir. Süreç olarak teknolojik gelişmeler sanayi devrimi ile beraber buhar makinasının icadına kadar dayanmaktadır. Her dönemdeki toplumsal gelişme toplum üzerinde farklı etkiler bırakmıştır. Bütün toplumsal etkiler insanların öz ve toplumsal bilinçlerine şekil verdiği söylenebilir. İnsani ve toplumsal bilinçlerin şekillenmesi her dönemde farklı araçlarla olmuştur. Aydınlanma çağında aklın tutsaklığına son verilmesiyle entelektüel gelişmeler bilinç üzerinde etkili bir unsurken, modern-postmodern dönemde küresel enformasyonun getirilerinin etkisinden bahsedilebilir. Teknodönemde ise bilinç üzerinde en fazla etki eden durumlar internetin ve kitle iletişim araçlarının önüne geçilmesi zor bir hal alan gelişmelerdir. Zaman içerisinde kimi toplumsal gelişmeler toplumların ilerlemesi adına elzem olurken kimi gelişmeler ise toplumda insanlar üzerinde tahakküm kurarak tahribatlar bırakmıştır. Özellikle teknoloji ve kitle iletişim araçlarının ciddi bir gelişim kat etmesi ve insanlar tarafından yoğun ilgi görmesi bu durumun olumsuz sonuçlarından. Bu bağlamda teknoloji ve kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde uyuşturucu etkisi olduğu söylenebilir. Ali Şeriatî'nin de eşikleştirme metoduyla söz ettiği durum teknik çağda farklı bir versiyonla karşımıza çıkmaktadır. Eşikleştirme metodu, modern dönemde kitle iletişim araçları ile birlikte insanı hâkim ideoloji doğrultusunda dolaylı ve doğrudan olarak zihinleri cahilliğe sürüklemektedir. Postmodern dönem ile birlikte teknodönemdeki eşikleştirme metotları ise internet platformları aracılığı ile doğrudan insani ve toplumsal bilinç üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda modern dönemdeki eşikleştirme metotlarının kaynağı kitle iletişim araçları iken teknolojinin gelişmesi ile beraber yerini internet temelli sosyal medya, metaverse gibi 21. Yüzyılın köklü değişmelerine bırakmıştır. Köklü bir değişim olarak sosyal medya insani ve toplum bilinci üzerinde insanlara sağlamış konfor alanıyla uyuşturucu etkisi göstermektedir. Sosyal medyanın insanlara sağlamış olduğu en büyük getiri sosyalleşme alanı sunmaktadır. İnsan bu sosyalleşme doğrultusunda günlük yaşamda edindiği birçok bilgiyi bu platformlardan sağlamaktadır. Dolayısıyla gerçek dünya da bilgi seviyesi sanal âlemdeki sosyalleşmenin gelişimi ile orantılı duruma gelmiştir. Eşikleştirme metodunun teknoloji ile karşımıza çıktığı diğer bir aşama ise

transhümanist ve posthümanist hareketlerdir. Bu hareketlerin temel ilkesi teknolojinin nimetlerinden faydalanılarak insanın standartlarını en üst seviyeye çıkarıp hastalanmanın, yaşlanmanın ve hatta ölümün önüne geçilecek seviyeye getirmektir. Bir bakıma insanı ölümsüz kılmaya çalışma çabasıdır. İnsanın ölümsüz olma çabası teknoloji ile donanımlı hale getirilmesi farklı bir türün yani insandan daha insansı bir varlığın projesini çizmektedir. Bu durum insanın Tanrı ile girmiş olduğu mücadeleyi özetler niteliktedir. İnsani ve toplumsal bilincin oluşmasındaki transhümanist ve posthümanist hareketlerin etkisi zihinleri batılılıkla meşgul edip gerçekte olup bitenden bihaber olmamızı engellemesindedir. Bu durum Ali Şeriatî'nin de üzerinde durduğu gibi eşekleştirilenin hak ve batılla süslenmesinin örneğidir. Eşekleştirilenin hak ve batılla şekillendiği şu an için son aşama olarak kabul edebileceğimiz aşama metaversedir.

KAYNAKLAR

1. Ağın, B. (2020). *Posthümanizm: Kavram, kuram, bilim- kurgu* (1. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
2. Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve simülasyon* (6. b.). (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
3. Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (5 b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
4. Bourdieu, P. (2019). *Televizyon üzerine*. (A. Bakım, Çev.) İstanbul: Sel yayıncılık.
5. Braidotti, R. (2021). *İnsan sonrası* (4. b.). (Ö. Karakaş, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
6. Ceyhan, Ç. (2017). Sosyal medyanın tüketim gücü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 221-226.
7. Dağ, A. (2019). Yaratılışa müdahale ve yeni bir evrimci neo-darwinist bir yaklaşım olarak transhümanizm. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(27), 153-168.
8. Dağ, A. (2021). *İnsansız Dünya Transhümanizm* (3. b.). İstanbul: Ketebe Yayınları.
9. Demir, A. (2018). Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında Trans-hümanizm. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(31), 95-104.
10. Demirel, S., & Yegen, C. (2015). Tüketim, postmodernizm ve kapitalizm örgüsü. *ilef dergisi*, 115-138.
11. Gültekin, A. (2021). Transhümanizm bağlamında yapay zeka tanrıya bir başkaldırı mıdır? *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(28), 1-16.
12. Gültekin, A. (2021). Yapay Zekânın luditleri kimler olacak? *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44), 8432-8454.
13. Giddens, A. (2014). *Modernliğin sonuçları* (6. b.). (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
14. Şeriatî, A. (2005). *Medeniyet ve modernizm* (2. b.). (İ. Çakan, Çev.) İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
15. Öngen, O. (2017). Sosyal medya kullanıcılarının gerçeklik yanılgısı. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(1), 1-14.
16. Şeriatî, A. (2011). *Ne Yapmalı* (2. b.). (H. Kırılgiç, & M. Demirkol, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
17. Şeriatî, A. (2012). *İnsan* (3. b.). (Ş. Öçal, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
18. Şeriatî, A. (2016). *Bilinç ve eşekleştirme* (3. b.). (M. Demirkol, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
19. Şeriatî, A. (2016). *İnsanın dört zindanı* (6. b.). (E. Okumuş, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.